

УДК 7.071.1
ББК 85.10

Володимир Лукань

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті йдеться про Василя Стефаника в образотворчому мистецтві. Означено персоналії мистців, розглянуто основні твори малярства, графіки та скульптури образотворчої стефаникіани.

Ключові слова: Василь Стефаник, малярство, графіка, скульптура.

Мистців цікавила, цікавить і буде цікавити постать Василя Стефаника. Образотворча стефаникіана різноманітна, широкопланова, охоплює різні види та жанри образотворчого мистецтва, однак досі не виокремлена в мистецтвознавстві, як, приміром, мистецька шевченкіана чи франкіана. Частина мистецької стефаникіани є широко відомою. Водночас чимало творів потребують ширшого розголосу або є маловідомими. Кожне нове покоління мистців народжує нові твори образотворчого мистецтва, дотичні до постаті новеліста. Запропонована стаття не претендує на вичерпне висвітлення теми Василя Стефаника в образотворчому мистецтві, а лиш окреслює основні тенденції і напрямки можливого подальшого ґрунтовнішого та глибшого опрацювання образотворчої стефаникіани.

Перший олівецевий портрет Василя Стефаника виконав у 1897 році в селі Довгопілля на Гуцульщині Іван Труш, видатний маляр і громадський діяч в Галичині, щирий прихильник і популяризатор творчості письменника. Портрет закомпоновано в овалі. Художник майстерно відтворює обличчя молодого автора. Попри мистецьку вартість, важливою ознакою портрету є відчуття безпосередності враження, одномоментності перебування художника і письменника під час його виконання. Це як автограф, дата побаченого й відтвореного, котрі задокументовують певну мить, момент часу, творчості, життя.

Вони познайомились під час студіювання в Кракові й від того часу приятелювали, зустрічаючись у Львові, Кракові, Відні. У тижневику «Будучність» (1899.–№ 2.–С. 6–8) Іван Труш надрукував статтю «Василь Стефаник», де згадує про навчання письменника у Кракові, про його участь у селянському радикальному русі тощо. «Тут заговорив до нас Стефаник, перший по Франку, сильним артистичним голосом а представив мужика, або ліпше сказати його душу, так пластично а так знаменито, як ніхто перед ним» [4, 112]. Художник аналізує збірку новел «Синя книжечка», висловлює думки про манеру Василя Стефаника, вважає його майстром образного карбованого слова. Новели письменника він порівнює з картинами художника Верещагіна. Радить авторові писати літературною мовою, щоб його твори зрозуміли на Наддніпрянській Україні. Взимку 1904 року Василь Стефаник гостював у художника у Львові. Тоді ж Іван

Труш зробив фото новеліста, яке вперше було надруковано у збірці «Моє слово» (Львів, 1905). У 1909 році у Відні Іван Труш надрукував статтю «Василь Стефаник (силует)», де порівняно зі статтею 1899 року поширив і поглибив характеристику творчості новеліста, дав оцінку новим збіркам його творів («Камінний хрест», «Дорога»), висловив чимало цінних думок щодо їх ідейного змісту та художніх особливостей [4, 233]. А восени 1912 року в Чернівцях він прочитав у Народному домі доповідь на тему «Франко – Стефаник». Про цю публічну доповідь художника подала широку інформацію «Нова Буковина» (1912.–9 жовтня.–№ 104.–С.1). Через два роки у Чернівцях з'являється стаття Івана Труша «Шевченко, Франко та Стефаник» [4, 249]. У листі від 14 травня 1931 року, він сповістив Василя Стефаніка, що 23 травня прибуде до нього в гості, радіє, що через кілька днів зустрінуться в Русові. Однак зустріч не відбулася, бо вже 24 травня у Львові на урочистому літературному вечорі, присвяченому 60-річчю від дня народження новеліста, Іван Труш виголосив вступне слово [4, 325].

Василь Стефаник глибоко усвідомлював значення діяльності Митрополита Андрея Шептицького для становлення і розвитку українського образотворчого мистецтва, зокрема мистецтва сакрального. У листі до Митрополита від 8 вересня 1935 року він висловлює щирий жаль з приводу смерті видатного живописця і педагога Олекси Новаківського. У цьому листі новеліст писав: «Ви його протектор і опікун, Ви інспіратор його глибокої штуки і тому я, складаю у Ваші найвищі руки жаль по великому творцеві, який в українській церкві був інтерпретатором Ваших думок. Ви були відродженням в українськiм малярстві. Ви дали великий почин і Вам належить скласти з приводу смерті Новаківського найвище співчуття» [7, 136–137].

З листів Ольги Кобилянської до Василя Стефаніка дізнаємося, що його творами був глибоко вражений буковинський художник Микола Івасюк, який «хотів би прочитати якусь яснішу, погіднішу» новелу письменника. Відповідаючи, Василь Стефаник просить її подякувати художникові за прихильність і пояснює, чому нема веселості в його творах [4, 110–113].

Відомий український художник Іван Северин вже в 1909 році мав намір намалювати картини «Похорон гуцульський» і «Герої Стефаніка», про що довідуємось із часопису «Рідний край» (1909.–№ 3.–С.8). Чи були написані ці картини – невідомо.

Радо погоджувалася ілюструвати твори Василя Стефаніка Олена Кульчицька, про що засвідчила в листі до письменника [4, 254]. Вона дарувала Стефанікові свої роботи, а той був вдячний Олені Кульчицькій за опіку над його «своячкою» майбутньою художницею Ольгою Плешкан. «Вона дівчина безмірно тиха і скромна, і добре, що вона попала під Вашу опіку, і у Вашу хату», де зможе багато «скористати з м'якості і ясності Ваших заходів не лиш артистки», а й людини [4, 328]. У 1917 році вийшло друге видання збірки «Дорога: Новели» з ілюстраціями Олени Кульчицької та портретом автора. Про творчу співпрацю зі Стефаніком художниця розповіла у згадці «Незабутнє» [4, 257]. Особливу мистецьку вартість мають ілюстрації Олени Кульчицької до новел «Дорога», «Такий панок», «Кленові листки», «Май» (олівець, 1917).

Відомий український графік, автор серії портретів видатних діячів української культури Михайло Жук у 1926 році виконав ксилографію (грав'юру на дереві) «Василь Стефаник», послуговуючись, очевидно, фотографічним зображенням письменника 1909 року.

Знанням ілюстратором творів Василя Стефаника був його земляк, уродженець села Микулинці біля Снятина Василь Касіян. Під час мистецьких студій у Празі він виконав низку робіт, які за рівнем мистецького виконання перевершують більшість творів наступних років. Серед них ілюстрації до новели Василя Стефаника «Кленове листя» (1926), зокрема «Христіна», «Хвора мати», «Мати вмирає». До літературного вечора, присвяченого Стефаникові у грудні 1926 року, Василь Касіян виконав два чудові «аквафорти», портрет новеліста та ілюстрації до його творів.

Василеві Касіяну вдавалося виконувати високопрофесійні графічні твори, значною мірою завдяки доброму композиційному чуттю. Для графіки художника характерне гармонійне співвідношення чорного і білого на форматі, відчуття композиції штриха, ритму, вишукане включення до композиції антуражу, шрифту, кольору. У творчому доробку Василя Касіяна є ціла низка творів, в яких художник використовує елементи етнографії – обрядові дійства, сцени народного побуту, предмети народного декоративно-ужиткового мистецтва, український народний одяг тощо.

Глибинним проникненням у сутність стефаниківського слова означені ілюстрації Василя Касіяна: «Вістуни» (туш, перо, акварель, 1920); «Кленові листки», «Василь Стефаник» (дереворити, 1926); «Новина», «Палій» (акварель, 1949); «Катруся» (акварель, 1953); «Новина», «Катруся» (суха голка, акватинта, 1958); «Лан» (акварель, 1971). Портретна схожість і духовна єдність характерна для зображення «тріумвірату» покутських письменників – Василя Стефаника, Леся Мартовича та Марка Черемшини (1950).

Письменник, видавець, земляк і родич Василя Касіяна Ярема Голян зазначає, що ілюстрації до новел Василя Стефаника виходили ще два рази за життя письменника: у травні 1931 року, коли «Господарсько-кооперативний часопис» (№ 20–21) надрукував з нагоди 60-річчя від дня народження новеліста статтю Іванни Блажкевич і репродукцію грав'юри Василя Касіяна до «Кленових листків», й у квітні 1933 року, в ювілейній збірці новел «Твори» разом з дереворитами Миколи Бутовича (прибуток від продажу цієї книжки призначався на подарунок Стефанкові) [1, 134–135].

1931-го, ювілейного для Василя Стефаника року, ілюструвати його твори взялося чимало художників, серед яких був також Микола Бутович. Творчість новеліста була близькою для нього. Мистець цікавився Стефаником, зачитувався його творами і брався за їхнє ілюстрування. У ранній період своєї творчості Микола Бутович зробив ілюстрації до збірки «Дорога». Важливо, що саме ці ілюстрації були пробним каменем на шляху до його мистецьких пошуків. У листі до Іларіона Свенціцького від 12 квітня 1933 року він писав, що надіслав йому кілька різних дереворитів, власне оригіналів ілюстрацій до ювілейного видання Василя Стефаника, це лише 10 примірників, а дошки знищені [6, 129]. Цінність дереворитів Бутовича, попри їх незаперечну мистецьку вартість, ще й у тому, що були

«з того задзеркального часу» – як діти однієї родини.., тієї самої стражденно невольницької доби», – як висловлювався про них Володимир Січинський [6, 129]. Дереворити Миколи Бутовича з ілюстраціями до новел Василя Стефаника експонувались у 1933 році на четвертій виставці АНУМ (Асоціація незалежних українських мистців) у Львові, на виставці української графіки у Празі, на ретроспективній виставці українського мистецтва у Львові за тридцять років (1905–1935). «Презентації новел Стефаника через погляд Бутовича, – зазначає автор найповнішого видання про художника Олександр Федорук, – вражали експресіоністичною силою. У сприйнятті мистця тут виразилася частка праслов'янського світу, освітлена й опромінена його національним інвенціонізмом» [6, 130]. Окрім ілюстрацій до збірки «Дорога», Микола Бутович ілюстрував новели «Злодій», «Дитяча пригода», «Марія», «Земля», «Давнина».

Безпосередній стосунок до Василя Стефаника мав український художник, мистецтвознавець, педагог, представник української діаспори в Канаді, покутянин Іван Кейван. За порадою письменника він вчився в Коломийській гімназії протягом 1919–1927 років. Вони були далекими родичами. Іван Кейван, відповідаючи на запитання про схожість його сумних очей з Стефаниківськими згадував в одному з листів: «Що мої очі сумні як у Стефаника, не дивно, бо мати Стефаника Оксана (дочка Федора Кейвана), це двоюрідна (перва) сестра мого діда Івана» [3, 20]. 21 вересня 1934 року Іван Кейван брав участь у святкуванні 50-річчя заснування читальні «Просвіта» в рідному селі Карлові. На нього прибуло чимало поважних осіб, серед яких і Василь Стефаник. В Карлівській читальні зберігалися портрети Стефаника, Сандуляка, Лисенка, виконані Іваном Кейваном. Олійний портрет Василя Стефаника знаходився також у Русові, в музеї письменника, який оформляв Іван Кейван. Згодом він напише спомини «В. Стефаник як людина».

У Коломийському національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського зберігається портрет Василя Стефаника у домовині, який виконав Ярослав Лукавецький. По смерті письменника з'явилося чимало творів образотворчого мистецтва в малярстві, графіці, скульптурі.

Художник, живописець Роман Турин, який є автором документального фільму про Гуцульщину, дослідником майстра Никифора з Криниці, згадував про теплі стосунки між його батьками та Василем Стефаником, який часто бував у них у родинному помешканні у Снятині [4, 254]. У 1948 році він виконав олійний портрет письменника. У тому ж році з'явилося окреме видання новел Василя Стефаника з ілюстрованою обкладинкою, яку виконали художники Іван Іжакевич та Федір Коновалюк. Чимало українських живописців зверталися до стефаниківських мотивів. Серед них – Ольга Плешкан: «Хата, де народився В. Стефаник», «Яблука в саду Стефаника», «Портрет В. Стефаника» (зберігаються в Івано-Франківському художньому музеї); Володимир Патик: «Вулиця в Русові» (1970); живописні портрети письменника створили також Петро Обаль, Охрім Кравченко, Микола Канюс та інші.

Етапним моментом в образотворчій стефаникіані видався 1971 рік – рік столітнього ювілею письменника, коли з'явилася нова потужна хвиля творів образотворчого мистецтва стефаниківської тематики.

Чільне місце посідає Василь Стефаник у творчості прикарпатського художника, мистецтвознавця, педагога Михайла Фіголя. Його пензлю належить кілька портретів новеліста. На фронтисписі видання, присвяченого сторіччю письменника, поміщено портрет Василя Стефаника роботи Михайла Фіголя. Такий портрет Юрій Щербак подарував від імені Спільки письменників України і Міністерства культури України в 1971 році правлінню краківських письменників до сотої річниці від Дня народження Василя Стефаника. Один із портретів письменника, а також портрет Василя Стефаника і Марка Черемшини за читанням газети «Селянська правда» зберігаються в Музеї освіти Прикарпаття.

Коломийський художник Петро Сахро виконав кілька олійних полотен в реалістичній манері, складних за композицією та живописним вирішенням. Зокрема, на картині «Василь Стефаник» письменник зображений на тлі коломиїської ратуші, а робота «Леся Українка і Василь Стефаник у гостях в Ольги Кобилянської» цікава тим, що поряд із портретованими автор малює натюрморт на столі і пейзажне тло (1971).

Найширше, природньо, образотворча стефаникіана представлена в графічному мистецтві, де Василь Стефаник має чимало вдалих спроб «прочитання». Оповідною реалістичністю вирізняються твори стефаниківської тематики в українській графіці 50 – 70-х років ХХ століття. Це грав'юри художника Федора Константинова «Мати», «Василь Стефаник» (1946); рисунки у техніці туш-перо художників Валентина Бунова та Василя Форостецького «Вона – земля», «Дурні баби», «Моє слово» та інших.

Знаковою в творчості відомого графіка Сергія Адамовича була праця над ілюструванням творів Василя Стефаника. Художника вабила стилістика новеліста, яку він намагався «перекласти» на чорно-білу мову графіки. Прагнув, щоб його графічні твори досягали монументальності і епічної величі Стефаникових творів львівський художник Іван Остафійчук. Декоративність, ритміка народної орнаментики притаманна його лінограв'юрі «Роса» (1970). Композиційно вивіреними і лаконічними є грав'юри художників Дмитра Лазаренка до творів Василя Стефаника «Камінний хрест», «З міста йдучи», «Моє слово», «Марія» (1970); Григорія Смольського «Вечірня година» (1971); Тимофія Якимовича «Кленові листки» (1977).

Високомистецьки передано мовою графіки стан Стефаникових героїв в офортах класика української графіки Георгія Якутовича: «Романиха і радні. (Засідання)», в ілюстраціях до новел «Кленові листки», «Суд», «Діточа пригода» (1978), які є одними з кращих у графічній стефаникіані. Глибоким психологізмом вирізняються ілюстрації до новел Василя Стефаника закарпатського художника Василя Скакандія, який виконав дві грав'юри для обкладинки книги, графічний портрет письменника на тлі героїв його новел для фронтиспису, а також три графічні ілюстрації в тексті до новел «Камінний хрест», «Палій» та «Діточа пригода» [5].

Образним зануренням у настрій Стефаникових творів вирізняється серія цинкографій (грав'юр на металі) Д. Периколян. Ілюстрації до новел «Синя книжечка», «Камінний хрест», а також портрет «Василь Стефаник» (1971) вражають суголосністю графічної мови і авторського тексту. Варто виокремити стефаниківську тематику і в творчості прикарпатського

графіка, ілюстратора Яреми Оленюка. Зокрема, широковідомою є його лінограв'юра «Новина» (1971). Перегукується з графічним мотивами гуцульської кераміки твір Юрія Віктюка «Давня мелодія» (монотипія, 1978). Авторами графічних портретів Василя Стефаника є художники Юрій Новіков [2], Григорій Сергеев (грав'юра, 1983) та ін.

Особливе ставлення до графіки, оригінальність мислення, чітке розуміння конкретного творчого завдання, вміння на відповідному рівні реалізувати творчий задум, висока професійна майстерність – характерні для ілюстрацій Михайла Поповича: «Арешт В. Стефаника», «Степан Дідух», «Воєнні шкоди», «Morituri», «Василь Стефаник» (туш, перо, 1985).

Вдалою спробою інтерпретації Стефаникових творів мовою кольорової графіки є дипломна робота Володимира Гривінського, випускника художньо-графічного факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (чорний папір, гуаш, 1993).

Цікавою, широкоплановою і різноманітною є скульптурна стефаникіана. Розпочав відтворювати образ Василя Стефаника в пластиці – Михайло Парашук, співавтор пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові та автор портретів видатних українських діячів. У 1906 році (за іншими даними, впродовж 1916–1917 років) він виконав гіпсове погруддя Василя Стефаника. Динамічності твору надає діагональне «рване» трактування плечового поясу та скуйовджене волосся письменника. Оригінал цього погруддя зберігається в Національному музеї українського мистецтва у Львові. Випускниця Краківської академії мистецтв Наталія Мілян має в своєму доробкові барельєф Василя Стефаника, який виконала 1940 року.

До столітнього ювілею письменника, яке відзначалося на державному рівні, було відкрито низку його монументальних пам'ятників, погрудь, меморіальних дощок тощо. На виставках, поряд з живописом, графікою, експонувалися твори станкової скульптури, портрети, рельєфи, медалі з зображенням Василя Стефаника та героїв його творів. З поміж них слід відзначити скульптурне погруддя перед бібліотекою ім. В. Стефаника у Львові, погруддя Василя Стефаника у виконанні скульптора Василя Одрехівського (різьба в дереві, 1971), монументальний портрет Василя Стефаника львівського скульптора Якова Чайки (гіпс, 1971), бронзові медалі «Василь Стефаник» скульпторів Галини Кальченко та Емануїла Миська (1971), портрет Стефаника скульптора Андрія Лендела (в Музеї освіти Прикарпаття) тощо. Тоді ж постали пам'ятники Василеві Стефанику у Снятині, в Русові, в селі Ясенів Бродівського району на Львівщині, в канадському Едмонтоні.

Рельєфні пластичні портрети Василя Стефаника вкомпоновано на меморіальних дошках на будинку колишньої гімназії у Дрогобичі, де вчився письменник; в селі Розношинцях на Тернопіллі, де він бував. У 1984 році в Івано-Франківську був встановлений меморіальний знак з портретом Василя Стефаника на честь присвоєння 1971 року Педагогічному інституту його імені. Авторами знаку є скульптор Михайло Анденок та архітектор Софія Соколовська.

До кращих творів скульптурної стефаникіани належать твори львівського скульптора, ректора Львівської академії мистецтв Емануїла Миська: погруддя Василя Стефаника у місті Дрогобичі біля церкви Св. Трійці та бронзова фігура письменника у дворіку Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника в Івано-Франківську. Саме

завдяки зусиллям ректорату університету, особисто професора Віталія Кононенка та творчих, приятельських зв'язків між Емануїлом Миськом та Михайлом Фіголем постав цей пам'ятник, який на сьогодні є візитівкою університету.

Василь Стефаник надихав на творчість майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Майстер народної творчості Георгій Гарас виконав портрет Василя Стефаника в техніці інтарсії на дереві, а грузинський майстер Давид Одзелашвілі в техніці карбування на металі (1971).

Твори образотворчої стефаникіани посідають важливе місце в українському образотворчому мистецтві, що є свідченням щирого пошанування особи Василя Стефаника та його творчості загалом. Є надія, що вони будуть предметом майбутніх мистецтвознавчих досліджень.

Література

1. Гоян Я. Воскреснемо / Я. Гоян.–К., 1999.
2. Лесин В. Василь Стефаник. Нарис життя і творчості / В. М. Лесин.–К.: Дніпро, 1981.
3. Лукань В. Іван Кейван як мистець і критик мистецтва / В. Г. Лукань // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: мистецтвознавство. Вип. XVII–XVIII.–Івано-Франківськ, 2009–2010.– С.54–59.
4. Погребенник Ф. Сторінки життя і творчості В.Стефаника / Ф. П. Погребенник.–К.: Дніпро, 1980.–350 с.
5. Стефаник В. Новели / В.Стефаник.–Ужгород: Карпати, 1977.
6. Федорук О. Микола Бутович: Життя і творчість / О. К. Федорук. – К.; Нью-Йорк: В-во М. П. Коця, 2002.–431 с.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів.–Ф.358.– Оп.1.–Спр.349.

The article deals V.Stefanyk in art. Defined the personalities artists, the basic works of painting, drawing and sculpture pictorial stefanykiany.

Key words: *Stefanik, painting, drawing, sculpture.*

В статье говорится о В. Стефанике в изобразительном искусстве. Определены персоналии художников, рассмотрены основные произведения живописи, графики и скульптуры изобразительной стефаникианы.

Ключевые слова: *Василий Стефаник, живопись, графика, скульптура.*

